

Településhálózat, demográfiai viszonyok, egészségügyi, szociális ellátás és az oktatás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében

¹Jánosy Orsolya – ²Harsányi Gergely – ³Nagy János

¹Debreceni Egyetem Regionális Kutatócsoport, Debrecen

²Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest

³Debreceni Egyetem Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar,

Földhasznosítási, Műszaki és Területfejlesztési Intézet, Debrecen

janosy.orsolya@agr.unideb.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye három országgal – Romániával, Ukrajnával és Szlovákiával – határos. Az Észak-alföldi régió része, lakosságát tekintve hazánk harmadik legnagyobb megyéje. A megye periférikus földrajzi helyzete az EU-csatlakozás után felértékelődött, itt húzódik nagyrészt az Unió keleti határa.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye a jelentős külterületi népességgel rendelkező alföldi megyékhez tartozik, az idetartozó hat megye közül itt a legalacsonyabb a külterületi népesség, melynek aránya az elmúlt évtizedekben radikálisan csökkent. A külterületi népesség a hat megyében 1990-ben 22,3%, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 13,6% volt, ez az arány 6,2, illetve 4,1%-ra csökkent.

A gazdaság fejlesztésének célja a lakosság életkörülményeinek javítása, ezen belül mindenekelőtt jövedelmének növelése. A családok jövedelmének alakulását döntően a foglalkoztatottak aránya és a foglalkoztatás ágazati szerkezete határozza meg.

1992–2010 között az anyagi ágakban dolgozók száma 89 ezerről 75 ezerre mérséklődött. A nem anyagi ágak lélekszáma viszont dinamikusan nőtt, 40 ezerről 65 ezerre. Igen jelentős belső struktúraváltozással. A nem anyagi ágazatban dolgozók közül a két legnagyobb terület egymáshoz viszonyított aránya felcserélődött. Az oktatásban foglalkoztatottak létszáma 16 ezerről 14 ezerre csökkent, az egészségügyben, szociális ellátásban dolgozók száma 11 ezerről 22 ezerre nőtt.

A statisztikai adatok szerint csökkent az óvodások és általános iskolások száma, a középiskolásoké viszont nőtt úgy, hogy létszámuk 1999-ben az általános iskolások egyötödét, 2010-ben már közel felét tette ki. Ismét kétszeresre bővült a felsőoktatási hallgatók száma, ami öröndetes jelenség a szakstruktúra problémáját illetően. A műszaki képzés szinte teljesen hiányzik, ami az igényes iparfejlesztésnek az alapja.

1990 után igen jelentős felzárkózás következett be a népesség képzettségi színvonalában, a közép- és felsőfokú végzettségűek száma, illetve aránya lényegesen dinamikusabban emelkedett, mint az országban. A legalább érettségizettek arányának növekedése 63%-kal, a felsőfokú végzettségűek arányának növekedése pedig 54%-kal haladta meg az országos változás ütemét. A változás hatására a megfelelő korú népességből felsőfokú végzettségűek arányának az országos átlagtól számított elmaradottsága 34%-ról 29%-ra, a legalább érettségizetteké pedig 26%-ról 21%-ra mérséklődött. A megyében igen dinamikusan és az országos ütemet meghaladóan növekedett az iskolák számítógéppel és internettel való ellátottsága, a középfokú oktatási intézményekbe beiskolázottak és oktatók létszáma.

Kulcsszavak: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, településhálózat, demográfiai viszonyok, egészségügyi, szociális ellátás, oktatás

SUMMARY

Szabolcs-Szatmár-Bereg county shares its borders with three countries: Romania, Ukraine and Slovakia. The county is part of the North Great Plain Region, it is the third largest county of Hungary in terms of its population. The peripheral geographical location of the county gained importance by the EU accession, as the county represents a significant part of the eastern border of the EU.

Szabolcs-Szatmár-Bereg county is one of the counties of the Great Plain with significant population in the outlying areas, out of the six counties of the Great Plain the population of outlying areas is the lowest in the county, its ratio has been significantly reducing in the past decades. In the six counties in 1990 the population of the outlying areas represented 22.3% of the total population, whereas in Szabolcs-Szatmár-Bereg county the ratio was 13.6%. The ratio has dropped to 6.2% and 4.1% respectively.

The major aim of economic development is the improvement of the living conditions of the population, first and foremost by increasing family incomes. There are two main determining factors of family income level: employment ratio and the sectoral structure of employment.

Between 1992–2010 the number of employees in the financial sector decreased from 89 000 to 75 000, whereas the number of employees in the non-financial sector grew dynamically from 40 000 to 65 000. Structural change was significant. In the non-financial sector the proportion of the two main employment fields (education and healthcare) swapped. The number of employees in the education sector decreased from 16 000 to 14 000, while the number of employees in the health and social care sector grew from 11 000 to 22 000.

On the basis of statistics the number of kindergarten and primary school children reduced in the given period, while the number of secondary school aged children increased. In 1999 the number of secondary school children was 1/5th compared to the number of primary school children, whereas in 2010 their number almost reached 1/2. The student number in higher education doubled, which is a favorable phenomenon, though its structural changes raise some problems. The lack of technical trainings hinders exigent industrial development.

Since 1990 the education level of the population has significantly improved, the number and proportion of secondary school students and university graduates have risen much more dynamically than in other regions of the country. In the county the proportion of secondary school students increased 63% more than the national average, while in the case of university graduates the county passed the average national growth by more than 54%. Due to the effect of structural changes the proportion of university graduates in the corresponding age group improved, its backwardness compared to the national average has ameliorated from 34% to 29%, in the group of secondary school graduates the disadvantage has moderated from 26% to 21%. The computer and internet supply, as well as the number of teachers and students enrolled in secondary education institutions have developed dynamically in the county. Their growth has much excelled the national average.

Keywords: Szabolcs-Szatmár-Bereg county, settlement network, demographic conditions, health care, education, culture

BEVEZETÉS

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye székhelye a jelentős mezővárosi múlttal rendelkező Nyíregyháza a 18. század elején a háborús viszontagságok miatt majdnem elnéptelenedett, majd a 20. század közepén a Békésből betelepült szlovákok (tírpákok) népesítették be.

A vasútépítés új korszakot nyitott Nyíregyháza életében. A Debrecen–Miskolc, illetve a Budapest–Nyíregyháza–Ungvár–Lemberg-vonal a várost Szabolcs-Szatmár forgalmi középpontjává, s ezzel megyeszékhellyé tette.

A város népessége rohamosan gyarapodott. 1949-ben a megye 558 ezres népességéből 48 ezren Nyíregyházán éltek. 1960-ra a megye népesség 587 ezerre, Nyíregyházáé 57 ezerre nőtt. Az 1960-as évektől tovább gyorsult a megye és a város fejlesztése. Az 1980-as években például a városnak 20 ezer ipari munkavállalója és 11 ezer ingázója volt.

Az 1920-as években Nyíregyháza mellett mindössze három városa volt a területnek: Szabolcs piacközpontja szerepét betöltő Kisvárdá, melynek lakossága 1920–1930 között 11 ezerről 14 ezerre, Újfehértó, melynek lakossága 12 ezerről 14 ezerre és Nyírbátor, melynek lélekszáma 9 ezerről 11 ezerre emelkedett. A három város lakossága együtt sem érte el azonban Nyíregyháza népességét, ami 1910–1930 között 43 ezerrel 51 ezer főre gyarapodott.

A 19. század elején betelepült tírpákok olyan mértékben asszimilálódtak, hogy az 1930-as népszámlálás adatai szerint Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a nem magyar nyelvű lakosság aránya mindössze 0,2% volt. Az Alföld egészét az jellemzi, hogy itt 6,5%-os, az ország egészében 7,9%-os volt a nem magyar nyelvű lakosság aránya.

A MEGYE TELEPÜLÉSHÁLÓZAT

1990-ben a megyében tíz város működött: Nyíregyháza 115 ezer fő, Csenger 5 ezer fő, Fehérgyarmat 9 ezer fő, Kisvárdá 18 ezer fő, Mátészalka 19 ezer fő, Nagykálló 10 ezer fő, Nyírbátor 14 ezer fő, Tiszavasvári 14 ezer fő, Vásárosnamény 9 ezer fő, Záhony 5 ezer fő.

Nyíregyháza nagyságrendileg kiemelkedett a többi 9 város közül, lélekszáma alapján 7 település még reálisan betöltött városi funkciót. 1990-ben a megye 568,8 ezer lakosából 217,9 ezer, vagyis 38% városi lakos lett.

1990 után a városok száma tovább gyarapodott és 2010-ben már 27-re emelkedett, miután várossá lett Baktalórántháza, Balkány, Demecser, Dombrád, Kemece, Ibrány, Mándok, Máriapócs, Nagyecsed, Nagyhalász, Nyírlugos, Nyírmada, Nyírtelek, Rakamaz, Tiszalök, Újfehértó és Vaja település is. Ezzel 2010-ben a megye 556 ezer lakosából 289 ezer fő lakott városban és 267 ezer fő 202 községében.

Az újonnan várossá vált és a korábbi városok között továbbra is kiemelkedik Nyíregyháza. A többi 26 város közül a két legnagyobb – Mátészalka és Kisvárdá – 18–18 ezer lakosú, 13 ezer lakosa volt Tiszavasvári-nak, Újfehértónak, Nyírbátornak, 9–10 ezer fős Nagykálló, Vásárosnamény, Fehérgyarmat. 8 város lakossága 5–6 ezer fő és 9 város népessége az 5 ezer főt sem érte el.

Az ideális mesterséges városiasodási hullám nemcsak Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére volt jellemző. Országosan is sok olyan település kapott városi rangot, amelyek nem rendelkeztek a helyi központi funkciókkal, településszerkezeti, társadalmi, gazdasági jellemzőkkel (Baranyi, 2008; Sinóros-Szabó, 2012).

A várostípusokkal az MTA Tudománytár Táj, település, régió című, a Kossuth Kiadónál 2002-ben megjelent kötet foglalkozik.

A várostípusok közül Budapest fővárost a regionális központok követik, majd a megyei központok, melyhez Nyíregyháza is tartozik. Ezután 23 központi szerepkörrel rendelkező középváros következik, melyek között Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei település nem szerepel. A központi szerepkörrel rendelkező 67 kisváros között 7 Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében van, ezekből a tradicionális kisvárosok között Fehérgyarmat, Kisvárdá, Mátészalka, Vásárosnamény, a jelentős ipar nélküli kisvárosok között szerepel Berettyóújfalu és Nyírbátor, az iparral rendelkező mezővárosok között Tiszavasvári.

A központi szerepkörű kisvárosok többségében tradicionális kisvárosok, helyi piacközpontok, kézműves helységek, szellemi központok (Horváth, 2006). A polgári igazgatás kiépülése után a területi igazgatás alsó (járás) szintjének adminisztratív igazgatási központjává váltak. Vannak közöttük korábbi magasabb szintről lesüllyedt városok, ilyen a második világháborúig megyeszékhelyként működő Mátészalka.

A második világháború után két ellentétes hatás érte a kisvárosokat. Adminisztrációs szerepük a járások 1984-es megszüntetésével csökkent. Ugyanakkor jelentős részük erőteljesen iparosodott, oktatási, kulturális, egészségügyi szerepük, kereskedelmi vonzásuk erősödött.

Az 1980-as évek végétől a kisvárosok hanyatlásnak indultak. 40–50%-os ipari foglalkoztatottság-csökkenés, 20%-ot meghaladó munkanélküliség jellemezte Nyírbátort, Vásárosnaményt, Mátészalkát.

A városok közül a következő csoportot a 20. ún. iparváros alkotja. Közöttük a 10 ipari város (Dunaújváros, Kazincbarcika, Ajka, Komló, Tiszaujváros, Oroszlány, Várpalota, Martfű, Százhalombatta, Bányaterenyé). Az iparvárosi csoportba Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei település nem tartozik, de a viszonylag közeli iparvárosok közül több fontos szerepet játszott az ingázók foglalkoztatásában Budapest, Miskolc, Debrecen mellett.

Az alig-város kategóriához tartozó 40 város közé két megyei települést soroltak. Az egykori járási székhelyként és piacközpontként funkcionálók közül Nagykállót és a lakófunkcióval funkcióval rendelkező agrártelepülések közül Újfehértót. A megye többi városa városi funkció nélküli településnek minősül, melynek városi szerepköre minimális, tulajdonképpen nem is minősíthetők városnak.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye lakosságának fele falvakban él. Az MTA-kötet hat falutípust említ, melyből három jellemző Szabolcs-Szatmár-Bereg falusi településeire is. Ezek az apró- és kistalvak, a közepes méretű agrárfalvak, valamint a nagy- és óriásfalvak. Nem jellemzők a megyére az ipari községek, a lakóövezetek falusi települései és a speciális szerepkörű községek.

A megye településeire az agglomerációs övezeti jelleg ugyan nem jellemző, de mégis meg kell említeni a nyíregyházi település-együttest. A 117 ezer lakosúra duzzadt városhoz három település kapcsolódik szoros, funkcionális együttműködést alkotva. Ezek a települések: Kótaj, Nyírpakony és Nyírtelek. Ezekkel együtt a település-együttes lakosságának száma 134 ezer fő.

A megye települései 1984-ig 10 járást, közigazgatási egységet alkottak. A járások megszüntével az adminisztratív igazgatás feladatai a települési önkormányzatokhoz, a településközponti szerepet betöltő városokhoz, illetve a megyékhez kerültek. Később létrejöttek részben önkéntes társulás, részben központi ráhatás során bizonyos önkormányzati feladatok (pl. oktatás, kultúra, egészségügy, egyes adminisztratív hardi teendők) közös szervezésére a kistérségek. A közeljövőben visszaállításra kerülnek a járások, a korábban lényegesen eltérő, jelenleg formálódó feladatokkal.

A megye korábbi járási beosztása és a későbbi 12 kistérség:

- járások: Baktalórántházai, Csengeri, Fehérgyarmati, Kisvárdai, Mátészalkai, Nagykállói, Nyírbátori, Nyíregyházi, Tiszalöki, Vásárosnaményi járás;

- kistérségek: Baktalórántházai, Csengeri, Fehérgyarmati, Ibrány-nagylaki, Kisvárdai, Mátészalkai, Nagykállói, Nyírbátori, Nyíregyházi, Tiszavasvári, Vásárosnaményi, Záhonyi járás.

DEMOGRÁFIAI VISZONYOK

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye lakosainak száma 2010-ben 555,5 ezer fő. A megye népsűrűsége 94 fő/km², ezzel a hetedik helyet foglalja el a megyék között. A megye lélekszáma 1949–2010 között gyakorlatilag azonos úgy, hogy az erőteljes lakosság-gyarapodást erőteljes apadás követte. Az 1949. évi 558 ezer fős lakosságszám 1960-ra 587 ezer főre nőtt, 1990-re 571 ezerre, 2010-re 555 ezer főre csökkent. A lakosság számát nyilvánvalóan elsősorban a szaporodás, a születések és a halálozások száma határozza meg (1. táblázat).

Az adatok az országos tendenciát követik. A születések száma 1949–1990 között közel felére csökkent, a halálozások száma 20%-kal nőtt. Így a szaporodás minimálisra csökkent. Mintegy kétharmadára csökkent a házasságkötések száma is.

1. táblázat

Demográfiai jellemzők Szabolcs megyében (1949–1990)

Megnevezés(1)	1949	1955	1968	1990
Születés (fő)(2)	16 050	16 656	11 157	8 420
Halálozás (fő)(3)	5 934	5 267	5 754	7 201
Természetes szaporodás (fő)(4)	10 116	11 389	5 403	1 219
Házasságkötések száma (db)(5)	6 327	6 884	5 455	4 089

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 1: Demographic characteristics of Szabolcs county (1949–1990)

Items(1), Birth(2), Mortality(3), Natural reproduction(4), Number of marriages(5), Source: own edition of KSH data

Jelentősen átalakultak a halálozási okok (2. táblázat). Az adatok egyértelműen mutatják, hogy javult a betegségek diagnosztizálása, az ún. egyéb (fel nem ismert) betegségek aránycsökkenése, a TBC visszaszorítása, illetve a keringési és daganatos betegségek kialakulása.

2. táblázat

Halálozási okok %-os megoszlása Szabolcs megyében (1950–1990)

Megnevezés(1)	1950	1968	1990
Tüdőbetegségek(2)	19,3	4,8	.
Keringési betegségek(3)	17,9	40,2	58,0
Daganatos betegségek(4)	.	15,3	29,8
Egyéb okok(5)	62,8	39,7	12,2
Összesen(6)	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 2: The proportion of the main causes of death in Szabolcs county (1950–1990)

Items(1), Pulmonary diseases(2), Cardiovascular diseases(3), Cancer(4), Others(5), Total(6), Source: own edition of KSH data

1990 után a kedvezőtlen népesedési tendenciák tovább romlottak. A születések száma folyamatosan csökkent, a halálozások száma 1990–2005 között stagnált, azt követően némileg csökkent. Ennek ellenére a természetes szaporodás fogyássá változott.

Sajátos változás következett be két évtized alatt az anyák életkori arányát illetően. 1990-ben a 8420 szülő nő közül 6992, vagyis 83%-uk 29 éves kor alatt voltak. 2010-ben az 5329 szülő nő közül már csak 3318-an, vagyis 62%-uk volt 29 évesnél fiatalabb.

Tovább csökkent a házasságok száma, húsz év alatt kevesebb, mint felére. Ezzel együtt megváltozott a házasságok korösszetétele is. A házasságok nők közül 1990-ben 73%, 2010-ben csak 32% volt 24 évesnél fiatalabb és 3,6%-ról 8,5%-ra nőtt a 40 éven felüliek aránya. A férfiaknál még radikálisabb változás következett be: 1990–2010 között a 24 évnél fiatalabb házasságok aránya 65%-ról 15%-ra csökkent, a 40 évnél idősebbek aránya 5,1%-ról 12,7%-ra nőtt.

Kevésbé változott az újránházasságok aránya. Két évtized alatt ez az arány nőknél 13,7%-ról 17,2%-ra, a férfiaknál 12,5%-ról 18,3%-ra. Érdekes, hogy míg 1990-ben az újránházasságok, 2010-ben viszont a férfiak voltak többen.

Jelentős mértékben nőtt a válások száma. 1990-ben 100 házasságkötésre 23 válás, 2010-ben 100 házasságkötésre 69 válás jutott. A válások következménye elsősorban a gyermekeket sújtja. A 2010-ben elvált 1248 házaspárból csak 432 volt gyermektelen, 701 házaspárnak 1–2 gyermeke, 115 házaspárnak 3 vagy több gyermeke volt (3. táblázat).

3. táblázat

Demográfiai jellemzők Szabolcs megyében (1990–2010)

Megnevezés(1)	1990	2000	2005	2010
Népesség (fő)(2)	570 828	589 989	578 973	555 496
Születés (fő)(3)	8 420	6 836	6 347	5 329
Halálozás (fő)(4)	7 201	7 131	7 348	6 813
Természetes szaporodás (fő)(5)	1 219	-295	-1 001	-1 484
Házasság (db)(6)	4 089	2 916	2 466	1 813
Válás (db)(7)	925	1 076	1 163	1 248

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 3: Demographic characteristics of Szabolcs county (1990–2010)

Items(1), Population(2), Birth(3), Mortality(4), Natural reproduction(5), Number of marriages(6), Number of divorces(7), Source: own edition of KSH data

A lakosság lélekszámát a természetes szaporodás, illetve fogyás mellett befolyásolja az ún. vándorlási egyenleg (4. táblázat). 1980–1990 között egyaránt csökkent az oda- és az elvándorlás, így a vándorlási veszteség közel azonos volt. 1990–2000 között főleg az elvándorlás mérséklődése miatt számottevően csökkent a mérleg negatív egyenlege. 2000–2010 között azonban jelentőssé vált a vándorlási hiány, így egyértelmű, hogy 2000 után a megyében lakók száma az országosnál több mint kétszer gyorsabban csökkent. A népesedési tendenciákban minden más megyét meghaladó intenzitású fordulat következett be. Mind a migrációs, mind pedig a természetes reprodukciós viszonyok veszteségessé váltak.

Az ezredfordulót követően Szabolcs-Szatmár-Bereg megye vándorlási vesztesége már Borsod-Abaúj-Zemplén megye kivételével minden térséget lényegesen meghaladó mértékűvé vált. A megye a bevándorlást meghaladó elvándorlás következtében népességének mintegy 3%-át veszítette el. Ez azután nemcsak az 1990-es évek bevándorlási többletéhez képest figye-

lemreméltó, hanem meghaladja az elmúlt század '70-es évtizedének jellemző ütemét és megközelíti a '80-as évek elvándorlásának intenzitását. Lényegében a megye lakosai foglalkoztatottsági viszonyai romlásával szinkronban különösen az évtized közepétől erősödtek fel az elköltözési tendenciák. A területi viszonyokat jól jellemzi a megye, az Észak-alföldi régió és az ország egészének demográfiai adatainak összehasonlító elemzése (5. táblázat).

4. táblázat

Belföldi vándorlás Szabolcs megyében (fő)

Év(1)	Odavándorlás(2)	Elvándorlás(3)	Egyenleg(4)
1980	39 426	43 826	-4 437
1990	27 076	31 766	-4 690
2000	21 019	22 389	-1 330
2010	19 612	23 897	-4 285

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 4: Migration in Szabolcs county (capita)

Year(1), Immigration(2), Transmigration(3), Total(4), Source: own edition of KSH data

5. táblázat

Népesedési viszonyok területi jellemzői Szabolcs megyében (1990–2010)

Megnevezés(1)	Év(2)	Megye(3)	Régió(4)	Ország összesen(5)
Népesség (fő)(6)	1990	572 301	1 547 520	10 228 644
	2010	555 496	1 481 922	9 985 782
Ezer lakosra jutó(7): - születések száma (fő)(8)	1990	14,7	14,1	12,1
	2010	9,6	9,1	9,0
- halálozások száma (fő)(9)	1990	12,6	13,0	14,0
	2010	12,2	12,6	13,0
- házasságkötések száma (db)(10)	2010	3,2	3,2	3,6
	2010	2,2	2,4	2,4
- válások száma (db)(11)	2010	2,2	2,4	2,4
	2010	2,2	2,4	2,4
Öregedési index (%) (12)	1990	46,3	52,8	64,5
	2010	80,1	95,3	114,7
Eltartottsági ráta (%) (13)	1990	54,7	53,7	51,0
	2010	45,1	45,7	45,6

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 5: Regional characteristics of demographic conditions in Szabolcs county (1990–2010)

Items(1), Year(2), County(3), Region(4), Country total(5), Population(6), Per 1000 population(7), Number of births(8), Number of deaths(9), Marriages(10), Number of divorces(11), Aging index(12), Dependency rate(13), Source: own edition of KSH data

A lakosság száma 20 év alatt a régiós 4,2%-os mértékénél kisebb, az országos 2,4%-os mértékénél nagyobb arányban csökkent. A születések számát tekintve ezer lakosra tekintve a megye mutatója kedvezőbb,

mint a régió vagy az országos, 1990-ben és 2010-ben egyaránt. De az előny erőteljesen csökkenő tendenciájú. Egyértelműen kedvező képet mutat a halálozások aránya, de ennél figyelembe kell venni, hogy a me-

gye lakosságának sajátos a korösszetétele. 2010-ben például Szabolcs-Szatmár-Bereg megye lakosainak 17,4%-a volt 15 éven aluli, míg ez az országos arány 14,6%. A 65 éven felüli lakosság aránya fordított, megyében 12,7, országosan 16,7%. Mindebből következik, hogy a megyében az öregedési index (az idős népesség a gyermek népesség százalékában) kedvezőbb, mint a régióban vagy országosan. Az eltartottsági index (a gyermek és idős népesség a 15–64 évesek százalékában) sem mutat jelentős eltérést. A házasságkötések és válások megyei viszonyozása érdemlegesen nem tér el sem a régió, sem az országos arányoktól, vagyis a kedvezőtlen tendenciák mindenütt azonosak.

Foglalkoztatás

A második világháború előtti időszakra vonatkozó ilyen irányú adatok egyáltalán nem, vagy alig állnak rendelkezésre, de háború utáni adatok is rendkívül hiányosak.

1952-ig 745 ezer katasztrális hold megyei vetésterületből 480,6 ezer holdon egyéni gazdaság működött,

a mezőgazdaságban dolgozók száma 90 ezer fő körül volt. A szocialista (állami, tanácsi és szövetkezeti) iparban még csak 5838 fő dolgozott, de számuk gyors ütemben nőtt. A nem anyagi ágakban dolgozók ez időbeli számáról nem adtak ki statisztikai adatot.

Összegezve tehát egyértelmű, hogy a háborút követően Szabolcs-Szatmár-Bereg megye hagyományosan agrárjellegű megye volt, gyorsan bővülő iparral.

Az 1950-es évek iparfejlesztési politikája Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében lényeges változást hozott. Itt is nőtt a helyben foglalkoztatottak, de nőtt a más megyébe, illetve a fővárosba eljáró ingázók létszáma is.

1960-ban a megye szocialista iparában foglalkoztatottak száma 9140 fő volt, ami 1970-re 35 880 főre, 1985-re 55 941 főre emelkedett. Az ezer lakosra jutó ipari foglalkoztatottak száma így 1960–1985 között 15 főre 96 főre nőtt. Ezzel együtt elmaradt az országos átlagtól, ami szerint az ezer lakosra vetített ipari foglalkoztatotti arány ezen időszakban 111 főről 141 főre változott. Ezzel természetesen jelentősen átalakult az anyagi ágakban foglalkoztatottak szerkezete (6. táblázat).

6. táblázat

Az anyagi ágazatokban foglalkoztatottak létszáma Szabolcs megyében (1972–1990)

Ágazatok(1)	1968		1980		1990	
	fő(10)	%	fő(10)	%	fő(10)	%
Mezőgazdaság(2)	78 869	53,1	63 929	41,4	41 344	30,2
Ipar(3)	29 221	19,7	56 046	36,2	50 215	36,7
Építőipar(4)	12 435	8,4	13 629	8,8	8 757	8,4
Kereskedelem, szállítás(5)	15 167	10,2	4 771	3,1	19 490	14,3
Közlekedés, hírközlés(6)	12 846	8,6	16 209	10,5	16 886	12,4
Anyagi ágak összesen(7)	148 538	100,0	154 584	100,0	136 692	100,0
Nem anyagi ágak(8)	31 137	.	.	.	35 777	.
Mindösszesen(9)	179 675	.	.	.	172 469	.

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 6: Number of employees in the financial sector in Szabolcs county (1972–1990)

Sectors(1), Agriculture(2), Industry(3), Construction sector(4), Trade, hotel(5), Transport, Communication(6), Financial sector total(7), Non-financial sector(8), Total(9), Source: own edition of KSH data

A legnagyobb változás, hogy a mezőgazdaságban dolgozók aránya az összes foglalkoztatott feléről kevesebb, mint egyharmadára csökkent, az ipar aránya egyötödről több mint egyharmadra nőtt. Az építőiparban foglalkoztatottak száma és aránya nőtt, majd csökkent, a kereskedelem és szálláshely területen, illetve a szállítás és hírközlés terén nőtt az arány. Teljes körű adatok 1992-től állnak rendelkezésre (7. táblázat).

A statisztikai adatok szerint 1992–2010 között a mezőgazdaságban foglalkoztatottak létszáma 19 ezerrel 6 ezerre csökkent. Folyamatos csökkenés jellemzi az ipari foglalkoztatottakat és a 2005 után ugyan átmenetileg nőtt az itt dolgozók száma, de 2008-tól ismét folyamatos a csökkenés. 1992–2010 között a 37 ezres létszám 34 ezerre csökkent. Azonos dinamikát mutat az építőipari létszám.

A kereskedelem és szálláshely-ágazat sajátos pályát futott be, 1992–2008 között folyamatosan nőtt az itt dolgozók száma.

A szállítás és hírközlés ágazatban 1992–2010 között folyamatos volt a foglalkoztatottak csökkenése, 14 ezer főről 9 ezerre.

A harmadik legnépesebb ágazat a közigazgatásban foglalkoztatottak létszáma is kétszeresre emelkedett, 7 ezer főről 15 ezerre. Legnagyobb mértékben a gazdasági szolgáltatást végzők száma bővült. Itt 1992–2010 között 8,7-szeresre, 1,2 ezer főről 10,1 ezer főre emelkedett a létszám. Lényegében nem következett be változás a pénzügyi szektorban és az egyéb (főleg személyi) szolgáltatást végzők esetében.

Össességében 1972–1990 között a megyében foglalkoztatottak létszáma az anyagi ágakban 178,8 ezer főről 136,7 ezer főre csökkent. Hivatalos adatok szerint a létszámcsökkenés kb. 40 ezer fő, ez teljes egészében a mezőgazdaságból adódik.

1992–2010 között az alkalmazottak létszámcsökkenése az anyagi ágakban 15 ezer fő, teljes egészében a mezőgazdaságból. A nem anyagi, szolgáltatásban dolgozók létszáma azonban 25 ezer fővel nőtt, így végül is az összes alkalmazott-létszám 10 ezer fővel még emelkedett is. 1998-tól állnak rendelkezésre a KSH hivatalos aktivitási számításai (8. táblázat).

Foglalkoztatási struktúra Szabolcs megyében

Ágazatok(1)	1992	2000	2005	2008	2009	2010
Mezőgazdaság(2)	19 061	5 422	4 670	5 452	5 687	5 873
Ipar(3)	37 259	33 714	30 453	35 834	30 546	30 844
Építőipar(4)	5 688	3 867	5 300	7 591	6 363	6 973
Kereskedelem, szállítás(5)	13 473	15 277	16 925	24 112	21 586	22 284
Szállítás, közlekedés(6)	13 957	11 830	9 865	9 290	8 862	8 730
Anyagi ágak(7)	89 438	70 110	67 213	82 279	73 044	74 704
Pénzügy(8)	2 030	1 390	1 249	1 850	1 997	2 071
Gazdasági szolgáltatás(9)	1 160	2 961	5 769	9 645	8 836	10 079
Közigazgatás(10)	7 133	11 830	16 767	14 396	19 236	15 079
Oktatás(11)	16 273	13 193	13 543	13 255	13 044	13 614
Egészségügyi, szociális ellátás(12)	11 128	10 446	11 416	12 411	13 238	21 848
Egyéb szolgáltatás(13)	1 927	2 528	2 764	2 051	2 036	2 107
Szolgáltatás(14)	39 651	42 348	51 508	53 608	58 587	64 798
Összesen(15)	129 089	112 458	118 721	135 887	131 631	139 502

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 7: Employment structure in Szabolcs county

Sectors(1), Agriculture(2), Industry(3), Construction sector(4), Trade, hotel(5), Transport(6), Financial sector(7), Finance(8), Economic services(9), Public administration(10), Education(12), Other services(13), Services(14), Total(15), Source: own edition of KSH data

A 15–74 éves lakosság aktivitása Szabolcs megyében (ezer fő) (1988–2010)

Megnevezés(1)	1998	2000	2005	2007	2008	2009	2010
15–74 éves népesség összesen(2)	434,3	435,3	433,9	431,0	429,9	424,4	420,8
Foglalkoztatottak(3)	168,3	172,9	184,4	182,7	175,6	172,3	176,7
Munkanélküliek(4)	22,0	21,7	21,2	31,5	37,4	40,6	39,8
Gazdaságilag aktív(5)	190,3	194,6	205,6	214,2	213,0	212,9	216,5
Gazdaságilag nem aktív(6)	244,0	240,7	228,3	216,8	216,9	211,5	204,3
Aktivitási ráta (%) (7)	43,8	44,7	47,4	49,7	49,5	50,2	51,4
Munkanélküliek (%) (8)	11,6	11,2	10,3	14,7	17,5	19,1	18,4

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 8: Activity of the age group 15–74 in Szabolcs county (1000 capita) (1988–2010)

Items(1), Population total of 15–74 age group(2), Working population(3), Unemployed(4), Economically active population(5), Inactive population(6), Activity rate(7), Ratio of unemployment(8), Source: own edition of KSH data

A KSH munkaerő-felmérésének adatai szerint Szabolcs-Szatmár-Bereg megye munkaképes lakosainak foglalkoztatottsági színvonala 1998–2006 között kisebb kilengésekkel emelkedett, mégpedig az országos dinamikát mintegy háromszorosan meghaladó ütemben.

Ennek nyomán a 2006-ra a 2000. évi 20%-os elmaradottság 15,7%-ra mérséklődött. Az ezt követő években azonban a foglalkoztatottsági arány az országos 0,6 százalékpontos visszaesést lényegesen meghaladva 2,0 százalékponttal mérséklődött, s ennek hatására a foglalkoztatottságnak az országos színvonalhoz mért elmaradottsága megközelítően visszaesett a 2000. évi szintre.

A 15–74 éves lakosság 1998–2010 között a kedvezőtlen demográfiai okok miatt mintegy 3%-kal csökkent, a foglalkoztatottak száma azonban 5%-kal nőtt.

Érzékelhetően emelkedett a munkanélküliség, így természetes, hogy a foglalkoztatottak és munkanélküliek együttes száma a gazdaságilag aktív népesség 14%-kal bővült. Miután a 15–74 évesek száma csökkent, a gazdaságilag nem aktív népesség érzékelhetően 16,3%-kal ugyancsak mérséklődött.

Összességében a megye lakosságának aktivitása javult, igaz, hogy a munkanélküliség is nőtt. Érdemes megvizsgálni, hogyan viszonyulnak a megye adatai az országoshoz (9. táblázat).

A gyermekek száma az összlakossághoz viszonyítva a megyében érzékelhetően magasabb, az időskorúak aránya alacsonyabb, mint az országos átlag.

Ami az aktivitást illeti a 15–74 éves foglalkoztatottak aránya a megyében kisebb, mint az országos, a munkanélküli arány viszont lényegesen nagyobb. A nem aktívak aránya is magasabb a megyében, mint az országos.

A hivatalos KSH-számítás természetesen technikailag hibátlan, mégsem alkalmas a valóság tükrözésére a következők miatt.

Mind a megyei, mind az országos foglalkoztatási adatok két tételből tevődnek össze. Az alkalmazottak és az egyéb foglalkoztatottak létszámából. Ez utóbbi pl. 2010-ben az országos adatok szerint 463,7 ezer fő volt és a következő tételekből tevődött össze:

- társas vállalkozás tagjai: 140,0 ezer fő,
- szervezetek tagjai: 3,0 ezer fő,
- egyéni vállalkozók: 308,4 ezer fő,
- segítő családtagok: 10,3 ezer fő.

Társadalmi rétegződés a hivatalos számítás szerint Szabolcs megyében

Megnevezés(1)	Megyei(2)		Országos(3)	
	ezer fő(4)	%	ezer fő(4)	%
15 év alatti lakos(5)	95,8	17,4	1 457,2	14,6
15–74 évesek(6)	420,3	76,3	7 788,0	78,0
ebből: foglalkoztatott(7)	176,2	32,0	3 781,2	37,8
munkanélküli(8)	39,8	7,2	474,8	4,8
nem aktív(9)	204,3	37,1	3 532,0	35,4
74 év feletti lakosok(10)	34,8	6,3	740,5	7,4
Összesen(11)	550,9	100,0	9 985,7	100,0

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 9: Social stratification on the basis of official calculation in Szabolcs county

Items(1), County(2), Country(3), 1000 capita(4), Population under the age of 15(5), 15–74 age group(6), Out of which: employed(7), Unemployed(8), Inactive(9), Population over the age of 74(10), Total(11), Source: own edition of KSH data

A gondot az egyéni vállalkozáson belül a mezőgazdasági vállalkozások számbavétele okozza. A KSH adatai szerint 2010-ben a regisztrált egyéni vállalkozás országosan 1043,8 ezer, ebből mezőgazdasági 406,7 ezer. A hivatalos foglalkozási számítások azonban csak a működő vállalkozásokat veszik figyelembe, ami 2010-ben 313,9 ezer volt, ebből mezőgazdasági mindössze 13,3 ezer.

Következésképpen nem veszik figyelembe azt a tényt, hogy a 406,7 ezer mezőgazdasági regisztrált vállalkozásból nemcsak 13,3 ezer működik, hanem csak ennyien fizetnek adót tevékenységük után.

Mindezek alapján korrekciós számítások szerint Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és az ország tényleges gazdasági aktivitását úgy mutatható ki, hogy a KSH szerinti 36,7 ezer fős ún. egyéb foglalkoztatott létszámot megnöveltük a regisztrált és a működő egyéni mezőgazdasági vállalkozások számának különbözetével, vagyis a megyében 64,2 ezer fővel. A korrekció helyességét alátámasztja, hogy a mezőgazdaságban a '60-as években is 80–90 ezer fő dolgozott (10. táblázat).

Társadalmi rétegződés korrigált számítás alapján Szabolcs megyében

Megnevezés(1)	Megyei(2)		Országos(3)	
	ezer fő(4)	%	ezer fő(4)	%
0–18 éves(5)	125,4	22,6	1 919,1	19,2
19–65 éves(6)	359,3	64,7	6 395,5	64,0
ebből: alkalmazott(7)	139,5	25,1	3 317,5	33,2
egyéb foglalkoztatott(8)	36,7	6,6	463,7	4,7
regisztrált mezőgazdasági(9)	64,2	11,6	393,4	3,9
foglalkoztatott összesen(10)	240,4	43,3	4 174,6	41,8
munkanélküli(11)	39,8	7,2	474,8	4,8
főiskolás(12)	3,9	0,7	218,1	2,2
egyéb nem aktív(13)	75,2	13,5	1 528,0	15,3
65 év feletti(14)	70,8	12,7	1 671,1	16,7

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 10: Social stratification on the basis of corrected calculation in Szabolcs county

Items(1), County(2), Country(3), 1000 capita(4), 0–18 age group(5), 19–69 age group(6), Employee(7), Other type of employment(8), Regional agriculture(9), Total employment(10), Unemployed(11), Higher education(12), Other inactive(13), Over 65 age group(14), Source: own edition of KSH data

A 0–18 éves népesség aránya az ismert okok miatt a megyében magasabb, mint az országos. A 19–65 éves, tehát a hivatalosan munkaképes korú lakosság aránya közel azonos, a 65 éven felüli népesség értelemszerűen kisebb a megyében.

A munkaképes lakosságból az országoshoz viszonyítva lényegesen kisebb az alkalmazottak aránya, viszont jelentősen több az egyéb foglalkoztatottak és a korrekciós tényezőként figyelembe vett regisztrált egyéni mezőgazdasági dolgozók aránya.

A foglalkoztatottak aránya Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében nagyobb, mint az országos, a minimális megélhetést sem biztosító, jórészt kevés földdel rendelkező

mezőgazdasági kisbirtokosok miatt. Ezt az elszegényedett réteget növeli a magas arányú munkanélküliek és a munkaképes korú egyéb nem aktív népesség.

A megye legsúlyosabb gondja a munkanélküliség: 1992-ben 61 781 fő, 2000-ben 38 373 fő, 2010-ben 60 823 fő. 2010-ben a munkanélküliségi ráta 18,4% az országos 11,2%-a.

A munkanélküliek száma 1990 közepéig az országos szintet jóval meghaladó ütemben nőtt, majd 2000–2004 között számottevően az országos ütemnél háromszor gyorsabban mérséklődött. Ezt követően a munkanélküliség országos növekedését mintegy 2,5-szeresen meghaladva emelkedett. Ilyen mértékű növekedés más

megyében nem következett be. A KSH adatai szerint különösen a középiskolai végzettségűek, a 30 évesnél fiatalabbak és az 50 évesnél idősebbek körében növekedett a munkanélküliség.

EGÉSZSÉGÜGYI, SZOCIÁLIS ELLÁTÁS ÉS OKTATÁS

A házi- és körzeti gyermekorvosi hálózat teljesen kiépült, a kórházi ágyak száma némileg csökkent. Figyelembe kell venni, hogy a közeli debreceni klinika ellátási területe részlegesen Szabolcs megyére is kiterjed (11. táblázat).

A bölcsődei férőhely 1990-ben több volt, mint az igénybevevő gyermek. El is kezdődött a férőhely-csökkentés, az utóbbi évekig. Az ezután elkezdődött férőhely-növelés ellenére 2010-ben az igénybevétel már 135%-os.

Fontos az egészségügyi ellátás regionális összehasonlítása (12. táblázat). A fejlesztés ellenére az 1 körzeti orvosra jutó lakos a megyében több mint akár a régióban vagy akár országosan, de a kórházi ágyak számát tekintve kiegyenlített az ellátás. A bölcsődei zsúfoltság mindenütt jellemző, bár Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a legnagyobb.

A megye elmaradottságának felszámolása az iskoláztatással kezdődik. 1952–1968 között az óvodák száma 2,5-szeresre nőtt, az óvodás gyermekek létszáma több mint megduplázódott. Ebben az időszakban az általános iskolások száma még gyarapodott, ám de gyors ütemben nőtt a középiskolások száma is. De létszámarányuk az általános iskolásokhoz képest az 1990. évi nagyon alacsony, 5,8%-ról így 1968-ra 10,9%-ra emelkedett. A középiskolásokon belül nőtt a gimnáziumokat végzők részaránya (13. táblázat).

11. táblázat

Egészségügyi, szociális ellátás Szabolcs megyében (1990–2010)

Megnevezés(1)	1990	2000	2005	2010
Házi és gyermekorvos(2)	291	344	331	332
Kórházi ágy(3)	4 709	4 077	4 066	3 908
Bölcsődei férőhely(4)	2 265	915	829	1 139
- beíratott gyermek(5)	1 954	1 239	1 168	1 539
Elhelyezést nyújtó szociális intézményi férőhely(6)	1 730	4 225	5 042	5 661

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 11: Health and social care in Szabolcs county (1990–2010)

Items(1), General practitioners(2), Hospital beds(3), Placements in nurseries(4), Children enrolled(5), Places in Social Institutions(6), Source: own edition of KSH data

12. táblázat

Egészségügyi, szociális ellátás területi jellemzői Szabolcs megyében

Megnevezés(1)	Év(2)	Megye(3)	Régió(4)	Ország(5)
Egy körzeti orvosra jutó lakos(6)	1990	1 962	1 884	1 769
	2010	1 673	1 611	1 548
10 000 lakosra jutó kórházi ágy(7)	1990	82	82	98
	2010	70	69	71
100 férőhelyre jutó bölcsődés gyermek(8)	1990	86	.	82
	2010	135	122	110
100 férőhelyre jutó óvodás gyermek(9)	1990	104	98	98
	2010	95	95	91

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 12: Regional characteristics of health and social care in Szabolcs county

Items(1), Year(2), County(3), Region(4), Country(5), Number of population per general practitioner(6), Number of hospital beds per 1000 population(7), Children placements in nurseries per 100 places(8), Children placements in nurseries per 100 places (9), Source: own edition of KSH data

13. táblázat

Oktatás Szabolcs megyében (1952–1968)

Megnevezés(1)	1952/1953	1955/1956	1968/1969
Óvodás(2)	4 631	5 417	11 046
Általános iskolás(3)	84 446	87 374	95 902
Középiskolás(4)	4 933	4 253	10 406
ebből: gimnazista(5)	2 210	2 836	6 882

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 13: Education in Szabolcs county (1952–1968)

Items(1), Kindergarten children(2), Elementary school children(3), Secondary school students(4), Out of which secondary grammar school students(5), Source: own edition of KSH data

1968-ban a megye három főiskoláján – a tanárképző főiskolán, a tanítóképző főiskolán és a felsőfokú mezőgazdasági technikumban – 985 nappali, 513 esti, levelező tagozatos hallgató tanult. 1968–1990 között az óvodai férőhelyek megduplázódtak, az általános iskolai tanulók száma csökkenni kezdett, de a középiskolások száma 1,5-szeresre emelkedett. Megduplázódott a nappali és esti főiskolai hallgatók létszáma. 1990 után a tendenciák folytatódtak (14. táblázat).

Oktatás Szabolcs megyében (1990–2010)

Megnevezés(1)	1990	2000	2005	2010
Óvodai férőhely(2)	24 993	22 360	22 785	22 754
- beíratott gyermek(3)	23 976	23 721	22 194	21 546
Általános iskolai tanulók(4)	72 660	65 558	61 623	53 952
Középiskolai tanulók(5)	14 173	22 059	23 666	24 261
Felsőoktatási hallgatók(6)	3 192	9 876	16 180	8 430
ebből: nappali(7)	2 386	5 070	7 148	3 926

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 14: Education in Szabolcs county (1990–2010)

Items(1), Places in kindergarten (2), Children enrolled(3), Elementary school children(4), Secondary school students(5), Students in higher education(6), Full time programme(7), Source: own edition of KSH data

IRODALOM

- Baranyi B. (szerk.) (2008): Észak-Alföld. MTA Regionális Kutatások Központja. Dialóg Campus Kiadó. Pécs – Budapest. 516.
- Horváth Gy. (szerk.) (2006): Régiók és települések versenyképessége. MTA Regionális Kutatások Központja. Pécs. 481.
- Központi Statisztikai Hivatal (1990–2013): Területi statisztikai évkönyv. KSH. Budapest.
- Központi Statisztikai Hivatal (2005): Helyzetkép a régió városairól: Észak-Alföld. KSH Debreceni Igazgatósága. Debrecen. 108.
- Központi Statisztikai Hivatal (2006): A régió gazdasága és versenyképessége: Észak-Alföld. KSH Debreceni Igazgatósága. Debrecen. 67.
- Sinóros-Szabó B. (2012): A Tisza térségének alapotott vidékfejlesztés. Acta Biologica Debrecina – Supplementum Oecologica Hungarica. 27: 169–176.

